

Szecessziós látásmód multimediális megközelítésben

Lesznai Anna művészete

1. A szecessziót mint művészeti irányzatot elemző elméleti munkák globális, átfogó képet adnak erről az összetett, dekoratív jellemzőket hordozó, minden művészeti ágra kiterjedő irányzatról: ugyanakkor részletezik is szinte algoritmusokra bontva az egyes szecessziós jellemzőket. Sőt jellemzik az egyes művészeti ágakban megjelenő, illetve rájuk jellemző szecessziós vonásokat, például a képzőművészetben, építészetben, irodalomban stb. megnevezhető szecessziós jegyeket. Meghatározó figyelmet érdemel az a megállapítás, hogy „Az irányzat fontos jellemzője a műfajok újra egyesítésének, az összművészetként (Gesamtkunstwerk) érvényesülő stílus létrehozásának igénye volt” (Magyar Nagylexikon), továbbá: „a különböző művészeti ágak egy alkotáson belüli funkcionális egysége” (Világirodalmi lexikon), illetve az egység megteremtése a cél. SZABÓ ZOLTÁN írja: „a szecesszióban a művészetek — irodalom, képzőművészet, iparművészet, építészet, zene, tánc, színművészet — összefonódnak” (utal BENCZE LÓRÁNT 1989-ben közölt tanulmányára: SZABÓ 2002: 268).

A szecessziós látásmód és megjelenési formákon tehát a különböző művészeti ágakban: például a látásmód a befelé fordulás, menekülés, a misztikum kedvelése, természetmítosz és kedélyállapot hullámozása; forma a túldíszítettség, vonalak indázása, hullámozó mozgás, stilizáltság stb. van jelen.

2. Mindezt sajátosságosan reprezentálja Lesznai Anna művészete. Maga az a tény, hogy ő költő, író, iparművész és festőművész egy személyben, sokoldalú alkotói tehetségét bizonyítja, meg azt, hogy a jelzett művészeti ágak mindegyikében felhívta magára a figyelmet.

Verseskötetei, mesekötetei, regénye jelent meg, iparművészeti alkotásaival, tervrajzaival kiállításokon szerepelt, és festményeit a Nemzeti Szalon tárlatán mutatták be, méltán elismerhetjük tehetségét még így is, hogy a nagyközönség nem sokat tud műveiről, alkotói pályájáról.

Magam azért tartom a munkásságát figyelemre méltónak, mert több művészeti ágat ötvözve jelentek meg szecessziós alkotásai. Írta a szöveget (például a mesét), és rajzokat készített hozzá. Nem nevezem illusztrációnak, mert úgy íté-

lem meg, hogy közlendőjének egy része verbális, írott formában, másik része vizuális síkon, rajzos, festett formában manifesztálódik.

A multimediális megjelenítést jelen esetben az irodalomnak és a képzőművészetnek mint médiumnak együttes előfordulása adja. Még ha nem is egy műalkotásban fordul elő, akkor is jelen van, mint meghatározó stílusjegy versekben és a vele korban párhuzamosan megjelenő ipar- és képzőművészeti munkákban: a művésznak a kifejezési formája multimediális. Lesznai szecessziós stílusjegye a természetimádat irodalomban, képzőművészetben egyaránt. A *kert* motívum ezek közül is kiemelkedő, számtalan írásában (versében, prózában és rajzában) megjelenik. Nem csak kivételesen szép gyermekkorának része a körtvéyesi kúria körül elterülő park, de egész életének alapszimbóluma. Nem bonyolult metaforákban, hanem többnyire síkban vetülnek egymás mellé a kertet megjelenítő lexéma-, szintagma- és mondathalmazok.

Az, hogy eggyé válik a természettel s általában a valóság dolgaival, sajátsgosan Lesznai-vonás. Maga vallja:

Televény, elér tehozzád, megpihen rajtad a kezem
Tér nincs köztetek s köztem: világ gyümölcsei, dolgok
Tér nincs, viszony nincs, *csak boldog egymáshozérés*
(Dolgok öröme 121)

Tehát tapinthatóan ő is része a valóságnak. A természetimádatban a kert kiemelkedik a környezethalmazból, fölé magasul és meghatározó érték lesz. A valóság mellett szimbólummá is válik az *Édenkert ~ kert* párhuzam, ahonnan indul a művész, és gondolatban mindig visszatér. Életének eseményeit úgy jeleníti meg, hogy közelebb vagy távolabb került, kerül a kerttől a harmonikus, vágyott ifjúkor színhelyétől. Verskötetében külön ciklust szentel a kertnek, itt vall hozzá fűződő kapcsolatáról:

Amit tőled kaptam: mások kérve kérik.
Amit másutt vetnek: mind tebenned érik.
Amit láttam, tettem, tanultam és adtam,
Mind körülém gyűlik a lesznai napban
Ha *kertem* nem volna, bizony *én sem volnék*
Néma *hullámokban* nyomtalan *omolnék*
(Ajánlás a kertnek 44)

A ritmus, a lüktetés és a „hullámozás”, „omlás” szecessziós formai jegy.

A *kert* téma ezer színnel pompázik a „Nyári bál” című versben. Olyan, mint egy szecessziós rajz:

Illatok lihegve *szállnak*
Zsúfolt *zsályák* kiabálnak
Virágok *gyümölcsbe* válnak
Kering a nyári bál

Rigó ring zengő ágon,
Méh zizeg mézszirmú vágyon
Tücsök szól éber gyepágyon
Édeni élő kert.

Majd alább e sorok:

Itt marad lombodba keverten
Lelkemből egy falat

(Nyári bál 10)

Az illat, a virág, a hangok, a keringő mozgás — mind a szecesszió nyelvi megjelenése. A legmélyebb érzelmet, amely a kedveséhez köti, egybeveti a kert iránti vonzalmával, s az eredmény a „Másfajta szívemről” című versben összegződik:

Mert jobban szeretem nálad
A zöld lesznei tájat.
A tarka díszű kertet,
Melyet mint rakott tálat,
Dús gyümölcessel kevertet,
Sokszínű dús virággal,
Nyújt ég felé a domb.

.....

Jobban mint két szemed
Kívánom rám hajolva
Látni a kék eget

Ó, ne vágyj külön válni
Az édes mindenségtől
Amely a szívemben szunnyad,
Hadd szeresselek együtt
A földdel és a széllel,
Az örökifjan térő
Halhatatlan falevéllal
A nappal és a dérral
Mely fűrészt a fákat

(Másfajta szívemről 12)

E sorok képiségüket tekintve konvergensek az e korszakból való képzőművészeti alkotásokkal: hímzéstervek, könyvdíszek: megannyi élővirág, stilizált virág, kagyló alakú vázában, dús sűrű csokrok sok színnel. A verbális megjelenítés mellett lerajzolja megközelítőleg ugyanazt hímzéstervként, pontosan előírva az alkalmazható színeket (a hímzéshez használható fonalak színét is).

Életrajzi regényében is (Kezdetben volt a kert) ezt az egész életét befolyásoló élményt emeli mindenek fölé. A kert globális élmény, a főhős számára ugyanak-

kor minden apró részlet önálló életet él. Nem a kert szabályos leírása, hanem az élő növények látványának a hatásleírása az, ami megkapó és hangulatot teremtő.

„Legelőbb volt *a kert*. Nagy volt, sohasem lehetett végire érni. Legfeljebb ha a piros pavilonig jutott fel Lizó a dadával [Lizó, az író maga]: (...)

A fák nagyon magasak voltak. Minden fűnek, virágnak — a gyümölcsről nem is szólva — más-más íze volt...

Egyáltalán nem Lizóval estek *csudák*, hanem *a kerttel*. *A zsálya* olyan *pici volt, rá kellett hajolni*, hogy *kibujt-e* már: aztán mindjárt olyan magas lett, mint Lizó, alá lehetett mászni. *Piros a zsálya, piros a rózsza, piros az eper. Az orosz-lánfű sárga, de bele lehet nézni*, a napba nem lehet csak este, mikor piros. Mikor sárga nem lehet.” „Megvakul a rossz gyerek, ha a napba néz” — idéződik fel az író emlékezetébe a régi figyelmeztetés. Aztán folytatja a további emlékek sorával — szinte gyermeki szemlélettel:

„*A kertben sok volt a bogár. A cserebogár csúnya*, mert megeszi a kertet: ha összeseprik és rálépnek ropog. *A rózsabogár szép minden szín rajt van a hátán. De ha a hátára fektetik csúnya*, olyan mint a cserebogár.”

A természet változásának csodáját is a kertben éli meg:

„de egyszerre csak elállt a szava. Feje felett az *öreg juharfa megváltozott*. Nem *szép zöld...* de *sárga lett, ragyogó sárga, mint a nap. Sárga, idegen, hatalmas. Szél fúj, a levelek leestek a földre, a föld is sárga lett* Lizó körül.

Félelmes és *borzasztó*, hogy *a fa megváltozott*. Hiába mesélte aztán a dada, hogy a fák tavaly is megsárgultak ősszel. *Maradjon minden úgy, ahogy van...* különben Lizó fél. Félni nem jó...

Kezdetben a kert volt, a gyönyörű ízek és színek — és a félelem”

(Kezdetben volt a kert I, 216)

De a fájdalomra a feszültség feloldására is gyógyír volt a kert:

„Nyomasztó csend nehezedett a szobára. Lizó az ablakhoz lépett. *A kert harmatos, mély gyöpéről, az uszályos fák lombjai alól illatos pára gőzölt*. De feljebb, a *száraz réten, minden fűszálnak hangja támadt, tücskök serege ciripelt*. S még *feljebb a gesztenyék sötét karaja, a fenyők fekete lándzsái közül ibolyakék égfalatok szakadoztak elő millió csillaggal. Az éjszaka kertje elárasztott és elmosott minden emberi gondot”*

(Kezdetben volt a kert I, 524)

Minden, ami szép és jó volt, az a kerthez kötődik (a regényben Liszka, a valóságban Körtvélyes):

„Nálunk Liskán olyan, mintha ezer éve volnánk egy *tündérkertben*, ahol mindig vasárnap van. De ha egyszer egy gonosz boszorka ránk eresztené a hét-főt, akkor el muszájna menekülni innen. Ezért mindig féltem Liskát, amióta csak emlékszem, még evés közben is eszembe jut. Ha nem kellene félni én volnék a legboldogabb lány a világon.”

(Kezdetben volt a kert I, 340–1)

Szecessziós művészi látásmódjának a természethez kötődés a legfontosabb motiváló tényezője. Írásainak és képzőművészeti-iparművészeti tevékenységének illusztrációja a Lesznai-Képeskönyv (a Corvina Kiadót dicséri), mely főleg a XX. század első évtizedében megjelent alkotásokban mutatja mindhárom művészeti ágban a legdemonstratívabban a szecessziós vonásokat, úgy a téma, a látásmód, mint a formai megvalósítás tekintetében.

3. Lesznai Anna meséket is írt: például „A kis pillangó utazása Lesznán és a szomszédos tündérországbán”, „Mese az eperszemnyi szívről”, „Mese a bútorokról és a kisfiúról” stb., és rajzokat is készített a mesékhez. Fantáziavilágának kettős kódolása ez a választott kifejezőmód, igazi multimediális megjelenítés.

Az egyik, a „Mese a kisfiúról...” tanmese, önálló kötetben jelent meg 1918-ban Kner Izidor nyomdájában, Gyomán. A kötetet fiának ajándékba készítette az író. Péterke, a mese hőse bicskával farigcsálja, rongálja a bútorokat, elcsúfítja a faragott díszeket, a mives régi darabokat. Az erdő, a fák, a természet megleckézteti, sőt megjavítja a fiút, aki asztalos mesterséget tanul, egy remeket készít, és — meseszerűen — csodák is történnek vele. A különböző tárgyakat, mesealakokat antropomorfizálja az író, figurákat megjelenít, szavakkal szecessziós képet fest róluk.

„Egészen sötét volt a szoba, mikor egyszerre csak a zsalugáter résén által bejött egy *csillagmadár*; két *aranylábon járt* mint egy kanári. A kis *csillagmadár* leült Péterke tenyerébe...”

„Egyszerre csak kibújt a *csillagmadár* Péterke zsebéből. *Csilingelt is, csiripelt is aranyszín fényes* volt. Felszállott Péterke vállára”

„Mentek, mendégéltek tovább Péterke és a *csillagmadár*. Tágult a faszor, világosabb is lett. Ezer meg ezer *csillagmadár* szállott a faágak közé, ott *fickándoztak* és *csillogtak*.” (Lásd Lesznai: Mese a bútorokról és a kisfiúról 9. l.)

Az utóbbi jelenetet színes képen is ábrázolja, vonalvezetése, színvilága szecessziós jellegű, csakúgy, mint az írásban megjelenített szövegé. A kerek lombú fák, az aránytalanul nagy aranyszínű madarak, csillag a fejdíszük, virágok, azaz a szöveg és a kép összhangban vannak, ugyanakkor egymás kiegészítői.

A leírás alapján is elképzelhető az a remekbe készült ágy, mellyel Péterkének mesterségbeli tudását kellett megmutatnia:

„Már csak egy *teliholdas* éjjel választotta el Péterkét a hét esztendő hét teljes nap leteltétől, mikor elkészült az ágy. Gyönyörű szép volt szemre, *szívalakú* a hatalmas négy lába, *tulipános* az oldala és olyan az egész formája, mint valami *óriási bölcső*. Pompás fekvés esett benne és *szelíden ringott* mihelyst beléfeküdt valaki.” (i. m. 35)

A színes rajzon még többet is mutat a művész, mint amit leír: az ágy közepén a csillagmadár, a földön bicska, a körtefa levele és egy körtéje is. A padozaton a faforgács stilizált szecessziós vonalvezetésű könyvdísznek is beillő ábrák sokasága és népies ihletésű tulipánok az ágy faragott díszei. Hajlított vonalvezetés

mellett a függőlegesek és vízszintesek az elvégzett munka rendjét, a feladat teljesítése teremtette harmóniát sugallják.

Nyomdatechnikai megoldás, hogy az írott oldalt mindig kép követi. Külön szót érdemel a színes borítólapon — első és hátsó borítólapon — s a belső címlapon, illetve a hátsó borítólapon belső része. Szecessziós vonalvezetésű rajzok: minden hajlik, kunkorodik, arányaiban is a tartalmat és nem a valóságot emeli ki: például a címlapon a stilizált körtefa S alakú törzssel, a törzs harmadának megfelelő nagyságú körtékkel és óriási, szinte szív alakú levelekkel. A fa lombjában van elhelyezve a cím. Olyan az egész fa mintha a földdel, fűvel együtt kivették volna a helyéről, és címlapra helyezték volna. Ezzel (szimbolikusan) a valóságból a mesébe helyeződik a történet. Nem csak a címben, vagyis az írott szövegben van kiemelve a „mese”, hanem a rajzos megjelenítés is a meseszerűséget hangsúlyozza (i. m. címlap).

Az első és hátsó borító belső része is tele van rajzzal: mesefenyővel, mesébe illő lombos fával, az utóbbi mindegyikén ott a csillagmadár. A fák közötti részt levelek, csillagok töltik ki. Az egész egy színes szöttes, nincs benne kihasználatlan felület. A belső címlapon az ajánlás olvasható: „Ezt a mesét az én fiamnak ajándékozom” (i. m. borítólapon belső része).

Külön kell szólnunk a színekről: a kötetben a színek sokasága élénkíti vizuálisan is a történetet. A sárga, a zöld a domináns szín, de a lila, a rózsaszínek különböző árnyalata, a kék, a barna, a fehér is elég gyakori, vagyis a szecesszióra jellemző színvilág dominál a kötetben. (A színek nyomdatechnikai minőségéről: a könyv 1918-ban jelent meg, kérdéses lehet, hogy a háború miatt, a hiányos ellátás következtében sikerült-e az eredetileg tervezett színt megvalósítani.) Ez a könyvecske egy művész fantáziájának két síkon történő, azaz multimediális megjelenítése.

Egy teljesebb elemzés — a többi mesét és munkát is számba véve teljesebb képet adna, jobban hitelesítené a kettős kódolást. Ez a különböző művészeti ágban való jártasságot is igényelné, hisz az itt elmondottak csak töredékek, a problémafölvetés szintjén és szándékánál maradnak, és vázlatos a lehetőségek föltárása és a megvalósítása is.

Összegezve: Lesznai Anna művészetét „a szecesszió megkésett hazai hajtásának” nevezi a művészettörténész (SZABADI 1978) de a szecesszió tartalmi, formai jegyei nemcsak mint képző- és iparművészre jellemzők, hanem költői munkásságára is, csak másképpen (VEZÉR 1978: 82).

A művészetek együttes előfordulása — a szecesszió célmegjelölésének jegyében — figyelmet érdemel mind a látásmód, mind a formai megvalósítás tekintetében. A világ megjelenítése a művész érzelmi szűrőjén keresztül egységet, ugyanakkor széttagolhatóságot mutat, megőrizve a világ összefüggő egyetemességének axiómáját.

ROZGONYINÉ MOLNÁR EMMA

Források

- Lesznai Anna: Dolgok öröme. Budapest, 1985.
Lesznai Anna: Kezdetben volt a kert I–II. Budapest, 1966.
Lesznai Anna: Köd előttem, köd utánam. Budapest, 1967.
Lesznai Anna: Mese a bútorokról és a kislőról. Gyoma, 1918.
Lesznai Anna: Önéletrajz 1959. In: Dolgok öröme. Budapest. 7–8.

Irodalom

- BENCZE LÓRÁNT (1989): A szecesszió nyelvi stílusjegyei. In: *Tanulmányok a századforduló stílusterkévéseiről*. Szerk. FÁBIÁN PÁL–SZATMÁRI ISTVÁN. Budapest. 238–44.
Lesznai-képeskönyv. Szerk. GERGELY TIBOR. Budapest, 1978.
Magyar Nagylexikon. 16. kötet. Budapest, 2003.
PÓR PÉTER (1992): Szecesszió. In: *Világirodalmi lexikon*. XIV. Budapest. 200.
SZABADI JUDIT (1978): Lesznai Anna a festő és iparművész. In: *Lesznai-képeskönyv*. Szerk. GERGELY TIBOR. Budapest. 89–95.
SZABÓ ZOLTÁN (2002): Az indázás stílusformái. In: *Arany-alapra arannyal*. Szerk. SZABÓ ZOLTÁN. Budapest. 264–82.
VEZÉR ERZSÉBET (1978): Lesznai Anna költői világa. In: *Lesznai-képeskönyv*. Szerk. GERGELY TIBOR. Budapest. 81–8.

